

ЗА НЕЯСНИТЕ ЗНАНИЯ, ДОГАДКИ И ВЪПРОСИ И РОЛЯТА ИМ В ПРОЦЕСА НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ „ДЕТЕ – СРЕДА“

Петя Конакчиева

Въображението играе твърде важна роля в живота на детето, но не би било грешка да мислим, че то живее само с фантазии. Движейки се в един свят, създаден от въображението, малкият човек внимателно наблюдава действителността, като се опитва да я опознае. Често детските измислици не са нищо друго освен наивни опити за обяснение на явленията от околния живот. Опитвайки се да навлезе в същността на действителните факти, детето достига и до известни заключения, които имат характер на сбор от собствените му издирвания и размишленията му върху естественонаучни, исторически и др. понятия, които то е възприело от възрастните. По такъв начин се създават образи, съвкупността от които формира мирозъзерцание, различно у различните деца, но в общи линии еднакво у всички.

Настоящата разработка има за цел:

1. Да насочи вниманието на читателя към някои основни черти на детското мирозъзерцание.

2. Да определи ролята на неясните знания, догадки и въпроси в процеса на взаимодействие „дете – среда“.

Изучавайки характерните черти на детското мирозъзерцание, забелязваме, че то се гради не от отвлечени идеи, а от конкретни образи. Когато се опитва да си обясни явленията в природата, детето не мисли, че те са резултат от действието на определени закони. То си представя само определените форми на енергията, които при това отнася към добре познат тип и ето – за него гърмъг е удар от чук, светкавицата – запалена свещ и т.н. Един от типичните примери за трудностите, пред които се изправя детето при усвояване на отвлечени понятия, е представата за време. Малчуганът говори за дните, седмиците и месеците като за предмети или същества. Често пита: “Къде отиде вечерта?”, “Откъде идва сутринта?”, “Къде отиват всичките дни?” и т.н.

Втората характерна черта на детската философия се заключа-

ва в разглеждането на действителността като нещо, което съществува само за човека. Този начин на разбиране може да се илюстрира със следното твърдение на И. В. “Вятърът, луната и звездите се разхождат, за да ме видят.” (Цветята отварят своите чашки със същата цел) Не по-малко оригинална хипотеза изказва друго дете. Деветгодишният му брат прочел съобщение за земетресение и попитал майка си може ли и в техния град да се случи нещо такова. “Не – намесил се в разговора 5-годишният философ Д. М., – в такива малки градове като нашия не стават земетресения.” Очевидно момчето си представя колебанието на земните маси във вид на фокуси, които следва да се показват само пред повече зрители.

Пресъздавайки природата от гледна точка на човека като център, детето прекроява света и в други отношения, То построява небето и земята по образа на познатите нему съществуващи форми – оприличава непознатото и далечното с познатото и близко. Такава е третата особеност на детското мирозъзерцание. Детето има бедни представи за природните сили, но то не знае, че всичко, което става в обикновения живот, се свежда, в една или дру-

га степен, към нечий постъпки или действия. Ето как то си обяснява някои явления. “Защо духа вятър?” – пита то и си отговаря “Вятърът се получава от махане с ветрило.” Дават се и други обяснения, но те са изградени по сходен начин. Детето заменя ветрилото с дърво и казва, че вятърът духа, защото в градината дърветата се люшкат, т.е. заменя причината със следствието. А кой не знае как малчуганите тълкуват появата на гърма, светкавицата и дъжда: “Някой ходи по небето.”, “Някой чука с чук отгоре”, “Това е вода, която се излива от небето през сито.”

Детето е склонно да разглежда вселената през призмата на познати нему понятия. Това намира израз и в представите му за големината на света, формата на земята, за небосклона и небесните тела. Тригодишното дете протяга ръка към луната, за да я докосне. В по-горна възраст малчуганът поставя небето, слънцето, луната и звездите на по-голямо разстояние от себе си, но при все това немного далече – например над върха на дървото. Или когато говори за залязващото слънце, казва “там, зад планината, която се вижда на хоризонта”. Земята също не е много голяма. За 4-годишните например Америка е твърде

далече, но при все това на незначително разстояние от този краен пункт, до който са пътували. Планетата ни по форма е кръгла. Но ако кажете на детето, че е продълговата, то ще повярва, тъй като е изключително доверчиво. И така, земята е покрита с голям син калпак, който големите наричат небосвод. Той е направен от някакво прозрачно вещество, през което светят месечината и звездите. Последните са малки отвори по повърхността му. Те светят за хората, както и другите небесни светила, които запалва, гаси и премества от място на място някой голям и силен великан. Такава е детската астрономия.

Проследявайки дадените погоре примери, читателят вероятно ще стигне до заключение, че детето приема предметите и явленията такива, каквито на пръв поглед изглеждат те. Но видимата, външна страна на нещата не изчерпва детският интерес. Постепенно с нарастване на възрастта значими стават и вътрешните връзки и зависимости.

Деца са склонни да съдят за природата на всяко явление по определени силно изразени признаци – особено ако те им напомнят нещо добре познато – същество или предмет. Способността за произволно движение например е

един от признаците на живота, ето защо малките деца наричат “живо” всичко, което се движи – машина, дим и т.н. Малчуганите приписват живот и на предмети, издаващи звук (вятърът е жив, защото свири нощем, развълнуваното море е чудовище, ехото е живо същество).

Картините, които човек вижда насън, понякога са така ясни, че трудно могат да се отделят от действителността. Тази жизненост толкова поразява детето, че то и в будно състояние придава плът и кръв на образи, които е видяло насън. (“Не ме слагай да спя на тази възглавница, защото в нея има много сънища.”) Това са някои от примерите, които илюстрират склонността на децата да съдят за явленията и процесите от заобикалящата ги действителност по признаци, които най-силно са се проявили в процеса на възприемането им.

В редица психологически изследвания се посочват широките възможности за целенасочено формиране у децата от предучилищна възраст на обобщени знания и способности за умствена дейност. Като правило такава формиране на всички негови етапи се осъществява от възрастните (П. Я. Галперин, 1969; Н. Ф. Талызина, 1969; Д. Б. Эльконин, 1970 и др.).

Значително по-малко е изследван въпросът за самостоятелно получаване от децата на нови сведения, знания за заобикалящите ги предмети, за самостоятелното усъвършенстване способите на собствената им практическа и познавателна дейност. Може да се предположи, че по-нататъшно задълбочено проучване на стихийния детски опит ще позволи да се разкрие ролята на собствената активност на детето в процеса на усложняване и развитие на стихийно формираните знания и способности за умствени действия.

Един от пъгищата за решаване проблема за саморазвитието, саморегулацията на детското мислене се заключава в изследване на взаимодействията на точните, ясни знаци с т.нар. неясни знания (Н. Н. Поддяков, 1997).

Процесът на мислене най-често се разглежда като движение от незнание към знание, от непонятното към понятното, от неясното към ясното, отчетливото. Но това е само едната страна на пълноценния мисловен процес. Другата се състои в противоположното движение – от понятното, отчетливото, определеното към непонятното, неотчетливото, неопределеното. “Неясните, неотчетливи знания следва да се разглеждат не като недостатък на мисле-

нето, с който трябва да се борим, а като органическо продължение на отчетливите ясни знания, като най-важен резултат от формирането и развитието на ясни знания. (3, 7)

Може да се предположи, че възникването на нови знания достатъчно често е свързано с период на неопределеност, неясност, когато някакво отношение вече се отгатва, но още в твърде смътна, дифузна форма. Изследванията (С. Л. Рубинщайн, 1973; В. П. Зинченко, В. М. Гордон, 1976) показват, че образите, знанията в периода на своето формиране са необикновено изменчиви, често могат да приемат и най-причудливите форми.

Светът на детето е една необикновена плетеница от ясни, отчетливи знания и неочаквани догадки, причудливи образи и невъроятни аналогии. Следва да отбележим, че не винаги неясните, неотчетливи знания отразяват изопачено действителността. В редица случаи те са основа за твърде вярно схващане на едни или други отношения в околния живот. Същността на саморегулацията на мисленето се характеризира с това, че възпитанието на неясни знания, догадки, въпроси обогатява процеса на формиране и развитие на ясни знания.

В традиционното обучение усилията на педагозите са насочени към формирането на знания у децата по такъв начин, че у тях да не възникват неясноти. И ако някой малчуган се опита по своему да осмисли предлаганите му нови знания и в резултат на това достигне до неочаквани аналогии, съпоставки, оригинални хипотези, то учителят се стреми с всички сили да го върне към точните и отработени положения, които по всеобщо мнение в най-голяма степен способстват за умственото развитие на детето. При такова обучение се формират ясни, отчетливи знания, но не се развива техният антипод под формата на противоречиви, неясни образи, предположения, въпроси. По такъв начин у децата се формира психологическа установка за възприемане и усвояване само на непротиворечивото и не се развива умение за активизиране на различните, неочаквани страни на собствения опит в процеса на усвояване на новото. Миналият опит на детето, благодарение на богатството за неповторимо съчетание на различни страни определя и дълбочината на разбиране на новото.

След гореизложеното с особена острота стои задачата за раз-

работване на такива методи на обучение, които да обезпечават формирането на пълноценен процес на мислене, при който всеки акт на мисловната дейност обезпечават растежа на определени знания и води до възникване на нови, неясни образи и предположения. Този проблем е свързан с по-задълбочено проучване и подлежи на разглеждане в следващи разработки.

Многобройните наблюдения в практиката позволиха разкриването на някои черти на детското мислосъздание:

1. То се гради не от отвлечени идеи, а от конкретни образи.
2. Действителността е нещо, което съществува само за човека.
3. Детето оприличава непознатото и далечното с познатото и близкото.
4. Децата съдят за явленията и процесите в заобикалящата ги действителност по при знаци, проявили се най-силно в процеса на възприемане.

Същността на саморегулацията, саморазвитието на процеса на мислене се характеризира с това, че възникването на неясни знания, догадки и въпроси обогатява процеса на формиране и развитието на ясни знания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гальперин, П. Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка. - *Вопр. Психологии*, 1969, № 1, с. 15-25.
2. Зинченко, В. П., В. Н. Гордон. Методологические проблемы психологического анализа деятельности. - В кн. *Системные исследования*. М., 1976, с. 75-109.
3. Развитие мышления и умственное воспитание дошкольника. По ред. *Н. Н. Поддьякова, А. Ф. Говорковой*. М., 1985.
4. Рубинштейн, С. Л. *Проблемы общей психологии*. М., 1973.
5. Талызина, Н. Ф. Теоретические проблемы программированного обучения. М., 1969, с. 134.
6. Эльконин, Д. Б. Психологические условия развивающего обучения. - В кн. *Обучение и развитие младших школьников*. Киев, 1970, с. 31-36.

ABOUT THE UNCLEAR KNOWLEDGE, CONJECTURES AND PROBLEMS IN THE PROCESS OF INTERACTION "CHILD-ENVIRONMENT"

PETYA KONAKTCHIEVA

Summary

The purpose of this development is to point the attention to some basic features of children's apprehension of the world. To define the role of the unclear knowledge, conjectures and problems in the process of interaction "child — environment".